

Dariusz Majewski

Archiwalia po skasowanych klasztorach płockich w Archiwum Diecezjalnym w Płocku

---

Studia Płockie 42, 241-245

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Dariusz Majewski

ARCHIWALIA PO SKASOWANYCH KLASZTORACH PŁOCKICH, W ARCHIWUM DIECEZJALNYM W PŁOCKU

Wstęp

Archiwum Diecezjalne w Płocku jako samodzielna jednostka, przechowująca akta kościelne z terenu Diecezji Płockiej, czyli Północnego Mazowsza, zostało utworzone przez Błogosławionego Abp. A. J. Nowowiejskiego w 1928r. i umieszczone w gmachu przeznaczonym na Bibliotekę Wyższego Seminarium i Archiwum Diecezjalne.¹

Zgromadzono w nim wszystkie zachowane kościelne dokumenty archiwalne diecezji płockiej, gdzie znajdują się do dziś.

Najważniejszymi jego zespołami są:

- zbiór dokumentów pergaminowych od XIII do XVIII w.
- Akta Episkopalia z lat 1448-1849
- Akta Oficjalatu Płockiego z lat 1508-1839
- Akta Oficjalatu Pułtuskiego z lat 1462-1808
- Akta Kapituły Płockiej z lat 1438-1893
- Akta Kapituły Pułtuskiej z lat 1482-1907
- Akta Wizytacji Biskupich i Dziekańskich od XVI do XIX w.
- Akta Seminarium Duchownego w Płocku od XVIII do XX w.
- Akta zakonne.²

W związku z omawianym tematem trzeba zauważyć, że zakony męskie jak i niektóre żeńskie bezpośrednio nie podlegały władzy biskupów płockich, a jedynie własnym przełożonym zakonnym, i stan taki utrzymał się do czasów zaborów i konkwiskat zakonów. Oczywiście jest, że spu-

---

¹T. Żebrowski, *Zasób Archiwum Diecezjalnego w Płocku i jego przydatność do badań nad zakonami męskimi od schyłku średniowiecza po XIX w.*, w: *Zakony katolickie na Mazowszu*, Ostrołęka 2008, s. 13.

²D. Majewski, *Zasób Archiwum Diecezjalnego w Płocku*, w: W. Graczyk (red), *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku*, Płock 2003, s. 155-156.

ścizna archiwalna poszczególnych płockich klasztorów była przechowywana we własnych archiwach domowych i przekazywana do archiwów prowincjonalnych, a nie do Archiwum biskupiego, poza pewnymi wyjątkami.

Z tej też racji zasób akt zakonnych w Archiwum Diecezjalnym Płockim nie jest zespołem bogatym w zachowane dokumenty.

Nie mniej jednak trzeba pamiętać, że w innych dokumentach znajdujących się w naszym Archiwum np. dokumentach biskupich, aktach episkopalnych, wizytacjach diecezji, czy aktach kapitulnych i oficjalnych pojawiają się niekiedy bardzo ciekawe i ważne informacje dotyczące płockich klasztorów.

Tak więc omawiając spuściznę dokumentacyjną po klasztorach skasowanych w Płocku, będę o tym pisał niejako dwutorowo. Raz podając informacje, gdzie na temat danego klasztoru możemy odnaleźć wiadomości w aktach biskupich czy diecezjalnych, dwa, omawiając wprost dokumentację zakonną, która różnymi drogami trafiła do zasobu Archiwum Płockiego.

I. BENEDYKTYNI

To najstarszy zakon jaki zjawił się na wzgórzu tumskim już w XI w., i pozostał w Płocku do roku 1781, kiedy to biskup Michał Poniatowski przeniósł ich do Pułtusza, gdzie objęli po kasacie jezuitów kolegium, które prowadzili, aż do powstania styczniowego. Dlatego konwent ten nazywany jest często konwentem Płocko-Pułtuskim.³

W zespole dokumentów pergaminowych odnajdujemy informacje na ich temat, np. w dokumencie papieża Marcina V z 1424r. jest mowa o zatwierdzeniu benedyktyna Mikołaja na probostwo w Bielsku.⁴ W przypadku płockich benedyktynów mamy również ciekawy przypadek z końca XVII w. z czasów biskupa Wojciecha Baranowskiego, który to od papieża Klemensa VIII uzyskał prawo wizytacji płockiego klasztoru, benedyktynów a także sióstr norbertanek. Zachowane akta wizytacji tych klasztorów z tej racji mają szczególne znaczenie.⁵ Na uwagę w nich zasługują regesty dokumentów pergaminowych, których niewiele zachowało się do dnia dzisiejszego.

Akta odrębne dotyczące omawianego zakonu, dotarły do Archiwum po II wojnie światowej. Obejmują one 14 jednostek archiwalnych, głównie z XVIII i XIX w. i dotyczą w znacznej mierze spraw ekonomicznych zakonu.

Mamy tu akta dóbr benedyktyńskich, księgi rachunkowe klasztorów, akta różne.

Można w nich znaleźć wiele cennych informacji, np. o pierwszej po 130 latach wolnej elekcji opata, która miała miejsce 24 III 1707r, kiedy wybrano na to stanowisko Wojciecha Znamierowskiego.⁶

³ T. Żebrowski, *Zarys dziejów diecezji Płockiej*, Płock 1976, s. 80

⁴ ADP, Dokumenty pergaminowe, syg. 412

⁵ ADP, Akta wizytacji, Nr. 1

⁶ K. Wiśniewski, *Instytucja komendy w konwencie płockich benedyktynów w XVI-XVIII w.*, W: *Zakony rzymskokatolickie na Mazowszu, Ostrołęka 2008*, s. 123.

II. NORBERTANKI

Pod koniec XII w. sprowadził je do Płocka biskup Wit. Osiedliły się przy klasztorze zbudowanym przez przodków wojewody Zyrona. Do XVII w. opiekę nad nimi sprawowali norbertanie z Witowa. W Płocku pozostały do roku 1819, kiedy to przeniesione je do Czerwińska, po kasacie Kanoników Regularnych, gdzie pozostały do roku 1902.

W zasobie Archiwum Diecezjalnego pozostaje przede wszystkim „Kodeks Dyplomatyczny Norbertanek płockich”, którego odpis sporządził przed wojną ówczesny dyrektor Archiwum ks. Władysław Mąkowski, ma on duże znaczenie dla badania dziejów tego zakonu.

W depozycie Muzeum Diecezjalnego znajduje się dokument z 1555r. wystawiony przez płockie norbertanki, oddający w dzierżawę Janowi Kędzierszawskiemu młyn.

Poza kodeksem dyplomatycznym posiadamy również „Akta zakonu norbertanek w Płocku i Czerwińsku z lat 1802-1852”, oraz „Akta sióstr norbertanek z lat 1819-1903”⁷ Są tam zawarte różnego rodzaju dokumenty dotyczące spraw finansowych, kontaktów z władzami zarówno kościelnymi jak i świeckimi. W aktach biskupich i oficjalnych znajdujemy informacje o mianowaniach proboszczów w parafiach będących w uposażeniu norbertanek, a także różnego rodzaju sprawy sporne.⁸

III. DOMINIKANIE

Trzecim chronologicznie zakonem, który zjawił się w Płocku, byli dominikanie. W samym mieście istniały dwa klasztory tegoż zakonu. Jeden na przedmieściach, pod wezwaniem św. Dominika, powstał przed rokiem 1237, drugi w mieście z roku 1405, pod wezwaniem św. Trójcy, ufundowany przez księżnę Aleksandrę, siostrę W. Jagiełły. Klasztor ten w II p. XVI w. obsunął się do Wisły wraz ze skarpą na której był zbudowany.

Kościół klasztorny przetrwał do początku XIX w., kiedy zamieniono go na teatr miejski.

Kościół i klasztor św. Dominika dotrwały do roku 1805, kiedy po III rozbiore prusacy skonfiskowali klasztor na swoje cele, a kościół oddali parafii ewangelickiej w mieście. W ręce katolickie powrócił on w roku 1945. Mamy tu więc przykład w kasaty dokonanej przez władze pruskie, a nie rosyjskie.⁹

W zasobie naszego Archiwum, szczególnie w aktach oficjalatu płockiego można odnaleźć sporo informacji odnoszących się do dziejów kościoła św. Trójcy. Co do kościoła i klasztoru św. Dominika, posiadamy jedynie cieka-

⁷ ADP, Akta zakonne, syg. 31 i 32

⁸ M. Borkowska, Leksykon zakonów polskich w epoce przedrozbiorowej, T.2, Warszawa 2005r., s. 38-60

⁹ T. Żebrowski, Zarys dziejów diecezji, s. 81

wy dokument z roku 1800 będący pismem mieszkańców Płocka w obronie klasztoru i kościoła, skierowany do króla pruskiego,¹⁰ oraz dokumenty kościoła św. Dominika z przełomu XIX i XX w.

Niestety ilość samoistnych materiałów archiwalnych po obecności braci kaznodziejów w Płocku jest w naszym Archiwum niewielka.

IV. JEZUICI

Nieco tylko lepiej jest w przypadku kolejnego płockiego zakonu, a mianowicie ojców jezuitów. Wprawdzie w diecezji płockiej uczniowie św. Ignacego Loyoli znaleźli się wcześniej, bo już w roku 1566 w Pułtusk, to do stolicy diecezji dotarli w roku 1611, tworząc tu swoje kolegium. Od tej chwili najwięcej informacji na temat zakonu możemy odnaleźć w „Aktach Eiskopaliach” oraz „Aktach kapituły płockiej”.

Zostały one przebadane przez Radosława Lolo i opublikowane w Jego pracy o dziejach zakonu na Mazowszu.¹¹ Z odrębnych dokumentów o jezuitach mamy w zasadzie tylko „Akta różne dotyczące jezuitów 1820-1840”.

VI. REFORMACI

Ojcowie reformaci pojawili się w Płocku w roku 1755, należeli oni do nowopowstałej pruskiej prowincji tego zakonu. To dla nich zbudowano kościół pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela, konsekrowany w 1789r.¹²

W zachowanych dokumentach biskupich czy kapituły jest o nich niewiele wzmianek. Z dokumentów samodzielnych, które trafiły do naszego Archiwum po kasatach zakonu mamy kilka poszytów głównie ksiąg rachunkowych, ale w większości innych klasztorów niż płocki: np. klasztoru w Szczawanie. Po reformatach płockich zachowała się jedynie „Księga rachunkowa z lat 1830-1854”, oraz trzy księgi „Protokołów zakonu z lat 1724-1802”, są tam wzmianki o klasztorze płockim. I to wszystko.

VII. MISJONARZE

Księża misjonarze przybyli do Płocka w roku 1710 w związku z powstaniem Seminarium Duchownego. Zostali tu sprowadzeni i uposażeni przez Biskupa Seweryna Szczukę, fundatora seminarium. Precyzyjnie rzecz ujmując, biskup Szczuka był fundatorem domu księży misjonarzy w Płocku, choć ich obecność w mieście była związana z prowadzeniem seminarium.¹³

¹⁰ D. Majewski, Odezwa kamery pruskiej w sprawie przeniesienia klasztoru ojców dominikanów w Płocku, *Studia Płockie*, T. 34/2006, s. 247-253

¹¹ Zob. R. Lolo, *Dzieje jezuitów w diecezji płockiej 1566-1773*, Pułtusk 2013r.

¹² A.J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, s. 524

¹³ F. Kacprzycki, *Założenie seminarium duchownego w Płocku*, *Studia Płockie*. T.3/1974, s.150

W aktach Kapituły Płockiej, można spotkać liczne zapisy odnoszące się do warunków pobytu i pracy misjonarzy w samym Płocku i diecezji.¹⁴

W pewnym sensie również archiwalia dotyczące seminarium płockiego w latach 1710-1865 stanowią bazę do badania pobytu i działalności księży św. Wincentego w Płocku.

Samodzielnych archiwaliów po misjonarzach zachowało się bardzo niewiele, a domu płockiego dotyczą jedynie „Dekrety misjonarzy płockich”.

Dokumenty ogólne o skasowanych Zakonach

Poza dokumentacją konkretnych zakonów obecnych w Płocku, w zasobie naszego Archiwum, znajdują się również dokumenty Konsystorza Płockiego odnoszące się ogólnie do spraw wszystkich zakonów. Są to:

- „Akta sekularyzacji zakonów z lat 1821-1872 i 1872-1891”.
- „Akta ogólne rozporządzeń dotyczących zakonów męskich z lat 1853-68”.
- „Akta suppresji klasztorów diecezji płockiej z lat 1864-65, 1865-66”.
- „Listy imienne zakonników diecezji płockiej”.

Zakończenie

Spuścizna archiwalna po skasowanych klasztorach w Płocku w zasobie Archiwum Diecezjalnego jest stosunkowo niewielka, co można łatwo zrozumieć znając prawo kanoniczne oraz zasady archiwistyki kościelnej. Składają się na nią fragmenty zespołów archiwalnych, po nieistniejących płockich klasztorach, które różnymi drogami, często przez przypadek trafiły do naszego zasobu archiwalnego. Na ich podstawie raczej trudno by było otworzyć dzieje tychże zakonów w Płocku.

Natomiast ciekawym i często nie do końca zbadanym pod kątem życia zakonnego materiałem, są Akta Episkopalia, Akta wizytacyjne, czy też Akta Kapituły Płockiej, które ciągle czekają na badaczy zainteresowanych dziejami płockich klasztorów.

Zusammenfassung

Im vorliegenden Beitrag werden die im Diözesanarchiv in Plock erhaltenen Urkunden der Ordensgemeinschaften dargestellt, die einst in dieser Stadt existierten und wirkten. Es handelt sich dabei um folgende Ordensfamilien: die Benediktiner, die Norbertinerinnen, die Dominikaner, die Jesuiten, die Missionare der Hl. Familie und die (reformierten) Franziskaner. Hinzu wird auf weitere im Diözesanarchiv zugänglichen Quellen hingewiesen, die über das Ordensleben in Plock Auskunft geben.

¹⁴ ADP. Akta Kapituły Płockiej, syg. 15, k.35.